

2. Майборода Т.Г. Як подолати фінансову кризу? / Т.Г. Майборода // Цінні папери України. – 2008. – № 42. – С. 25-26.
3. У дзеркалі статистики: Економіка України за 2008 рік // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 13. – С. 8-9.
4. <http://times.ua/story/63410/>.
5. <http://uk.wikipedia.org>.

Надійшла 12.05.2010

УДК 339.54(477):63(177):339.92

Л. С. ПАНЬКОВСЬКА  
Хмельницький національний університет

## ОПТИМІЗАЦІЯ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ЗБІЛЬШЕННЯ ПОСІВНИХ ПЛОЩ ПШЕНИЦІ

*У статті проаналізовано особливості та сучасний стан експорту пшениці і ріпаку, визначено місце України на світовому зерновому ринку. Запропоновано рекомендації стосовно оптимізації зовнішньоторговельних операцій за рахунок збільшення експорту пшениці і відповідного зменшення вирощування рапсу.*

*The features and modern state of wheat and turnip export were analysed, the location of Ukraine in the world grain-growing market was determined in the article. Recommendations in relation to optimization of foreign trade operations due to the increase of export of wheat and corresponding diminishing of growing to rape were offered in the article.*

*Ключові слова: експорт пшениці і ріпаку, оптимізація зовнішньоторговельних операцій.*

**Актуальність проблеми.** Становлення ринкової економіки в Україні супроводжується затяжною економічною та соціальною кризою, що негативно впливає на діяльність аграрних підприємств і сільського господарства в цілому. Тому необхідно знайти перевагу в економіці країни, за допомогою якої вдасться швидше подолати економічний спад. В Україні це однозначно сільське господарство (родючість та якість земель та історична спадщина на нашу користь). Не дивлячись на жакливу тенденцію збільшення посівних площ та відповідно експорту рапсу, потрібно шукати інші шляхи отримання прибутку, менш шкідливі та більш довгострокові.

**Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.** Дослідженню сільського господарства як складової економічної системи України та питанням оцінки, формування структури та використання виробничого потенціалу присвячені праці вітчизняних вчених-економістів: С.І.Дем'яненка, І.І.Лукінова, О.М.Могильного, О.М.Онищенко, Б.Й.Пасхавера, П.Т.Саблука, В.О.Точиліна, В.М.Трегобчука, О.М.Шпичака, А.Е.Юзефовича, В.В.Юрчишина.

Дослідженнями стратегічного планування в сільському господарстві, зокрема питаннями ринкової стратегії, займалися такі науковці, як О.П.Градова, Д.Епштейн, В.Я.Месель-Веселяк, В.М.Нелеп, О.М.Онищенко, Б.Й.Пасхавер, П.Т.Саблук, В.О.Точилін, О.М.Шпичак, В.В.Юрчишин та інші. Аграрним перетворенням в контексті стратегічного розвитку сільського господарства значної уваги приділено В.Г.Андрійчуком, М.В.Вихором, С.І.Дем'яненком, Д.Ф.Крисановим, В.М.Трегобчуком, М.Й.Хорунжим.

Значний внесок у розвиток макроекономічних досліджень, взаємозв'язків між окремими складовими економіки зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Бондаренко, Є. Гайдар, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж.М. Кейнс, В. Леонтьєв. Разом з тим деякі методологічні аспекти дослідження структури сільськогосподарської системи національної економіки потребують подальшого дослідження [3].

**Виклад основного матеріалу дослідження.** За умов економічного спаду, результатом якого є зниження цін та попиту на металопродукцію та виробничу сировину, Україна повинна переорієнтувати свою зовнішню торгівлю. Експорт мінеральної продукції, чорних металів та виробів з них більше не є вигідним, тому необхідно знайти той сектор або продукцію, яка б користувалася попитом навіть за умов кризи, і яка б приносила значні прибутки.

В перші місяці 2009 року єдина продукція, темп росту якої був додатний – це зернові культури. Врахувавши, що основною зерною культурою України є пшениця, доцільне збільшення посівів саме цієї рослини для виходу з кризи.

На даний час світовий ринок зерна контролюють п'ять основних експортерів: США, Канада, Австралія, ЄС та Аргентина. Сумарна експортна пропозиція з боку «п'ятірки» експортерів складає більше 84% всього об'єму світової торгівлі зернових культур. Лідируючу позицію на ринку зерна займає США, на долю яких припадає 28% обсягу торгівлі, далі слідує Канада – 17%, Австралія і країни ЄС – по 15%, Аргентина – 11% (рис. 1).

Для того, щоб було зрозуміліше, про які обсяги йдеться мова, в табл. 1 представлено дані про ринок пшениці США й Канади. Видно, що за всіма показниками лідирують США. Так, посівна площа США більша у два рази, обсяги ж виробництва Канади менші втричі, це ж стосується і експорту пшениці (в США експортують щонайменше 24,7 млн т, а в Канаді – 9,4 млн т).

З огляду на представлені дані, будемо розглядати ринки пшениці України разом з США (табл. 2).

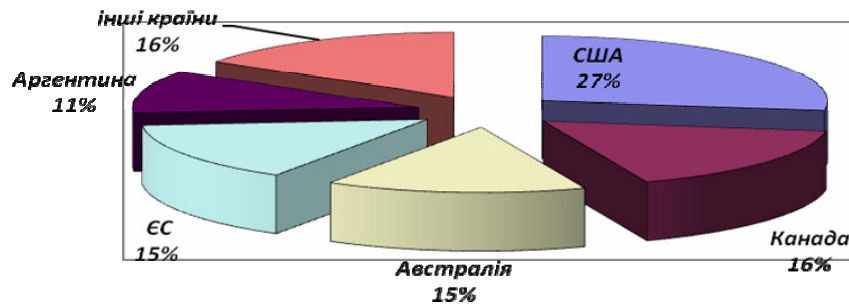


Рис. 1. Світові лідери на ринку зерна

Таблиця 1

**Внутрішній ринок пшениці США і Канади**

	США	Канада
Посівна площа, млн га	22,5	11
Обсяг виробництва, млн т	68,0	28,6
Обсяг експорту, млн т	34,4	19,4

Посівні площі України в 2005/06 маркетинговому році (мається на увазі з липня 2005 року по серпень 2006 року) склали 4,8 млн га, а в 2008/09 році – 7,2 млн га, тобто збільшились на 50%. Але не дивлячись на таке зростання, протягом років, які аналізуємо, врожай пшениці тільки зменшувався – з 26 млн т в 2005/06 році до 21,8 млн т (крім 2008/09, коли врожай пшениці мав рекордні обсяги за всі роки незалежності України – 26,9 млн т). Через це приріст врожаю склав лише 3,5%.

Таблиця 2

**Динаміка ринку пшениці України та США за 2005-2008 роки**

		2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	Темп росту, %
Україна	Посівні площі, млн га	4,8	5,6	6,3	7,2	150,0
	Врожай, млн т	26	24,1	21,8	26,9	103,5
	Обсяг експорту, млн т	6,48	3,31	0,911	11,3	174,4
США	Посівні площі, млн га	32,6	31,7	37,9	34,8	106,7
	Обсяг експорту, млн т	31	26	34	27	87,1

Якщо подивитись на експорт пшениці України, то видно, що обсяги щороку відрізняються, причому в значній мірі. В 2005/06 році експорт дорівнював 6,48 млн т (з 1991 по 2005 рік – це найбільший обсяг). Але вже в 2006/07 році експорт впав вповнину. Такий значний спад пояснюється введенням урядом експортних квот (400 тис т), тому й експорт склав 3,31 млн т. В 2007 році уряд зробив експортні квоти на пшеницю ще жорсткішими (200 тис т на одного трейдера, причому загальний обсяг експорту не може бути більшим 1,25 млн т), тому обсяг експорту в цьому році не сягнув навіть мільйона тон.

Квотування експорту зерна призводить до колосальних збитків українських зернотрейдерів і сприяє усуненню України зі світового ринку, для закріплення позицій на якому було витрачено немало зусиль. Через неможливості реалізувати залишки зерна на зовнішніх ринках по світових цінах, українські товаровиробники не могли отримати необхідні оборотні кошти на весняні роботи. За підрахунками експертів, втрати виробників від фактичної заборони експорту зерна досягають 1,3 млрд дол. за сезон.

В 2008 році через гарний врожай квоти зросли до 400 тис. т, а 21 травня 2009 року уряд їх ліквідував. Результат непотрібно було довго чекати – в 2008/09 році обсяг експорту лише за 10 місяців склав 11,3 млн т.

США володіють набагато більшими посівними площами (коливаються в межах 32-38 млн га). Через це, експорт складає від 26 до 34 млн т – 26 млн т в 2006/07 році, а 34 млн т в 2007/08 році.

Помітно, що в Україні з 2005/06 маркетингового року по 2008/09 рік є тенденція до зростання як посівних площ та врожаю, так і експорту пшениці. В США навпаки – в 2008/09 році в порівнянні з 2005/06 роком зменшились посівні площі (на 13,9%), а експорт знизився на 3,1 млн т в 2008/09 році в порівнянні з 2007/08 роком.

Україна не використовує свій експортний потенціал в повному обсязі. На 2008 рік вона володіє найбільшими запасами пшениці (27 млн т зі 113 млн т світових запасів – це найнижчий показник з 1982 року).

Значно збільшується попит на пшеницю з боку країн Близького Сходу: Ліван, Ірак, Іран, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Саудівська Аравія, Йемен, ОАЕ, Оман – з 9,4 до 15,25 млн т. Прогнозується, що імпорт до Південно-східної Азії збільшиться з 9,86 до 11,25 млн т в 2009/10 році [2].

Але найбільшими імпортерами пшениці залишається Єгипет (7-8 млн т), Туніс (1-1,5 млн т), Китай (до 6,7 млн т), Японія (5 млн т).

В кінці лютого 2008 року ціни на пшеницю досягли рекордного рівня 13,5 дол. США/бушель. В квітні 2009 року середня ціна бушеля (близько 27 кг) складала 6,70 до 6,90 дол. США.

Отож, зрозуміло, що зі збільшенням попиту на пшеницю, ціни будуть продовжувати рости (і таке зниження цін є тимчасовим явищем). Тому для України було б вигідно більш активно приймати участь в міжнародній торгівлі пшениці.

На думку аналітиків, зниження виробництва пшениці в Аргентині і ЄС майже повністю компенсується за рахунок збільшення виробництва в Росії, Україні і Австралії [4].

Хотілося б порівняти поточну ситуацію, яка склалася на ринку пшениці з ринком ріпаку, так як він є в даний час надзвичайно перспективним і світовий попит на ріпак збільшується з кожним роком на 70-80%.

Аналізуючи баланси попиту і пропозиції ріпаку в Україні за останні три сезони, в 2009 році засіяно ним рекордні 1,6 млн га, на 700 тис га перевищивши аналогічний показник минулого року. Таким чином Україні вдалося вийти на перше місце за площею посіву ріпаку в Європі, залишивши позаду «колицку» європейського виробництва ріпаку – Німеччину.

Але проблемою номер один для сільгоспвиробників залишається забезпечення сільгосптехнікою для прибирання рапсу. За словами учасників ринку, в більшості регіонів спостерігається брак спеціальної техніки, крім того, велика частина техніки, що є в наявності, застаріла, що істотно збільшує втрати урожаю при прибиранні.

Ріпак залишається однією з основних експортно-орієнтованих культур – залежно від кон'юнктури світового ринку щорічно Україна експортує до 90% від внутрішнього виробництва даної маслянистої культури.

Основними покупцями українського ріпаку в останні декілька років були країни Європи (Польща, Німеччина, Нідерланди), Азії і Близького Сходу (Пакистан, ОАЕ) і Туреччина. Цікаво, що Туреччина демонструє найвищі темпи зростання імпорту українського рапсу: якщо в 2005/06 ця країна купила всього 30 тис. тонн, то в 2008/09, об'єми постачань українського рапсу до Туреччини перевищують 140 тис. тонн (не дивлячись на 10% мито на імпорт) [1].

Поточні експортні ціни на український рапс озвучуються трейдерами в діапазоні 610-630 дол. США за тону, що нижче, ніж ціни на французький рапс на тих же умовах, але відповідає рівню експортних цін на маслянисту в Болгарії і Румунії.

Уряд заохочує збільшення посіву ріпаку (аж до 8 млн га). Кабмін затвердив Програму розвитку виробництва дизельного біопалива. Окрім колосального збільшення посівних площ рапсу передбачалося будівництво до 2010 року 20 заводів з виробництва біодизеля. Але до цих пір в країні немає крупних підприємств з переробки рапсу в біопаливо, 90% продукту йде на експорт (в основному в країни ЄС і Пакистан). У більшості країн ЄС є дотація на виробництво біопалива – це акцизні і податкові преференції. Тому Україні буде важко конкурувати.

Таким чином, Україна стала сировинним придатком чужої енергетичної незалежності – продавати сировину виявилось вигіднішим, ніж робити свій продукт.

Важливо пам'ятати, що вчені неодноразово попереджали про те, що ріпак – важка культура для ґрунту. Він споживає дуже багато азоту, і якщо засівати ним поля декілька років підряд, далі на ньому вже нічого рости не буде. Тобто відбувається виснаження земель. В нашій країні не вносять необхідну кількість мінеральних та інших добрив, так як ніхто цей процес не контролює. Час, який необхідний для відновлення землі, складає від 4 до 6 років (в найкращому випадку).

В Україні збільшують врожайність рапсу не за рахунок покращення вже виділених під посів земель, а шляхом збільшення посівних площ. Це може спричинити продовольчу кризу і може скластись ситуація, що заощаджені кошти на заправочних станціях будуть витрачатись в магазинах при купівлі продуктів харчування.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика експорту пшениці і ріпаку України на 2008/09 рік**

	Пшениця	Ріпак
Посівна площа, млн га	7,2	1,75
Врожайність, млн т	26,9	2,8
Внутрішня ціна, грн	1251	2695
Ціна на зовнішньому ринку, дол. США	262	610
Об'єм експорту, млн т	11,3	2,62
Дохід від експорту, млрд дол. США	2,961	1,598

В табл. 3 представлені порівняльні дані щодо поточної ситуації, яка склалась на ринку пшениці і ріпаку в Україні. Не дивлячись на те, що посівні площі пшениці більші в 5 разів, ніж ріпаку, ціни на рапс

значно вищі – 610 дол. США проти 262 дол. США (в 2,5 рази). Важливо, що аналітики прогнозують зростання цін в 2009/2010 маркетинговому році як на пшеницю, так і на ріпак. Майже весь врожай ріпаку експортується. Це говорить про те, що Україна не має гострої потреби вирощувати ріпак, це підкріплюється відсутністю спеціалізованих заводів та коштів на це.

Розрахувавши дохід, який отримує Україна від експорту пшениці в 2008/09 році, отримано 2,961 млрд дол. США, а від експорту ріпаку – 1,598 млрд дол. США.

Від експорту пшениці отримаємо майже в 2 рази більше доходу, ніж від експорту ріпаку.

Посів ріпаку на території України недоцільний, не дивлячись на велику прибутковість від його експорту.

По-перше, через те, що Україна стає лише сировинним додатком для європейських країн (найбільше експортується ріпак до Польщі і Німеччини).

По-друге, в найближчому майбутньому в Україні не буде потрібних коштів на будівлю заводів, які б виробляли рапсове масло (ціна на рапсове масло – 1200 дол. США).

По-третє, після двох врожаїв ріпаку підряд на одному місці, земля втрачає свої властивості і близько 4-6 років буде не врожайність.

По-четверте, для того, щоб земля не втрачала свої властивості, необхідно багато коштів вкласти на купівлю мінеральних речовин та допоміжних засобів. Навряд чи українські фермери на це підуть, так як збільшиться собівартість сировини і, через це, зменшиться прибуток від експорту.

По-п'яте, ріпак відноситься до «твердих культур» і його вирощування потребує контролю з боку уряду. А на сьогодні Кабінет міністрів України лише заохочує збільшення посівів ріпаку, дивлячись таким чином в короткострокову перспективу і не оцінюючи в повному обсязі наслідків такої політики.

Розрахунки свідчать, що на посівних площах, які відведені під посіви ріпаку, краще вирощувати пшеницю. Для оцінки рентабельності такої політики, розраховано дохід від експорту пшениці при збільшенні посівних площ на 1,75 млн га.

Так як найбільші посівні площі і врожайність як пшениці, так і ріпаку припали на 2008/09 маркетинговий рік, то обчислення проводяться на основі результатів саме цього року.

За допомогою проведеного аналізу ми отримали наступні результати: прибутки від експорту пшениці значні і доцільно розширювати посівні площі саме під пшеницю, а не під ріпак (табл. 4).

За запропонованих умов, врожай пшениці України буде майже таким, як в США, які є лідерами з експорту пшениці. Але з врожаєм навіть 33,5 млн т, ми експортуємо лише 21,5 млн т. В США ж з врожаєм 35 млн т експортують 27 млн т.

Таблиця 4

#### Прибутковість експорту пшениці за рахунок збільшення посівних площ

Посівні площі, млн га	$S_{пл}$	8,95
Врожайність, млн т.	$V_{пл}$	33,45
Об'єм експорту, млн т.	$V_{екс}$	21,45
Дохід від експорту, млрд дол.США	$D_{екс}$	5,62

Отже, дохід, який отримує Україна від експорту пшениці при збільшенні посівних площ, складе 5,62 млрд дол.США. Відзначимо, розрахунки проводились за умови що ціна на зерно складає 262 дол.США (така ціна була на світових ринках на початку 2009 року), але ще наприкінці 2008 року ціна була на рівні 320-350 дол. США. Як вже неодноразово зазначалося, ціни будуть зростати (за деякими прогнозами до 500 дол.США).

На думку експертів Світового Банку, через три десятиліття урожайність сільськогосподарських культур повернеться до природного рівня сторічної давнини. Зростання чисельності населення (до 9 млрд чол.) та широкомасштабне запровадження використання біопалива вичерпають можливості планети, яка не зможе нагодувати все населення [5].

**Висновки.** Проведений аналіз показав, що Україна має величезний потенціал у вирощуванні зернових культур, зокрема пшениці. Україна не використовує свій експортний потенціал в повному обсязі. На 2008 рік вона володіє найбільшими запасами пшениці. Але посів ріпаку на території України недоцільний, не дивлячись на велику прибутковість від його експорту. Розрахунки свідчать, що на посівних площах, які відведені під посіви ріпаку, краще вирощувати пшеницю. Тому даний процес під свій контроль має взяти держава, зокрема, уряд.

#### Література

1. Виробництво біопалива може викликати світовий голод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://juschin.com.ua/vyrobnyctvo-biopolyva-mozhe-vyklykaty-svitovyj-golod>.
2. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Журкану О.М. Методологічні основи дослідження структури сільського господарства в системі національної економіки / Журкану О.М. // Економічний простір. – 2009. – № 21. – С. 115-124.

4. Кочетков А. Товарные рынки: пшеница может стать чемпионом роста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rosfincom.ru/analytics/47719.html>, – Назва з екрану

5. Титиевский В. Мировой рынок зерна: основные производители и потребители [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rian.ru/economy/20090519/171568829.html>, – Назва з екрану

Надійшла 21.05.2010

УДК 658.8.036.6

Г. С. ЧЕРНІКОВА

Харківський державний університет харчування та торгівлі

## СУТНІСТЬ СПОЖИВЧОЇ КОРИСНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ЦЕНТРУ

*У статті визначено поняття торговельного центру. Проаналізовано природу його споживчої корисності, визначені шляхи її підвищення. Виділені та охарактеризовані основні групи торговельних операторів торговельного центру, визначені принципи їх взаємного розміщення в рамках єдиного центру торгівлі. Запропоновано критерії вибору торговельних операторів для розміщення у торговельному центрі.*

*Determined the concept of shopping center. The nature of its consumer utility, the certain ways of its increase is analysed. The allocated and characterized basic groups of trading operators of the shopping center, the certain principles of their mutual accommodation within the framework of the uniform center of trade. Criteria of a choice of trading operators for accommodation in shopping center are offered.*

*Ключові слова: торговельний центр, критерії вибору торговельних операторів.*

Перехід України до ринкової системи господарювання спричинив бурхливий розвиток торгівлі, динаміка щорічного зростання якої за останні п'ять років перевищувала 20%, втричі випереджаючи ріст ВВП [1, 2]. В умовах підвищення конкуренції окремі підприємства роздрібно торгівлі почали об'єднуватися у взаємопов'язані елементи єдиного торговельного центру, який, концентруючи потік відвідувачів, дозволяє підвищити прибутковість бізнесу за рахунок виникнення синергетичного ефекту, економії торговельних площ, розширення асортименту товарів та послуг, економії часу на торговельне обслуговування тощо.

Незважаючи на активне будівництво нових торговельних об'єктів, рівень розвитку національної торговельної мережі ще значно відстає від нормативів та рівня розвинених країн. При цьому особливого значення набуває раціональна структура й оптимальне співвідношення різних типів та спеціалізації торговельних об'єктів. Вирішення даного питання вимагає уважного аналізу специфіки функціонування та сутності споживчої корисності торговельного центру, як одного з пріоритетних типів підприємств роздрібно торгівлі для подальшого розвитку національної торговельної мережі.

Метою статті є визначення торговельного центру як сучасного типу підприємств роздрібно торгівлі, аналіз природи споживчої корисності торговельного центру та визначення шляхів її підвищення.

Проаналізувавши найпоширеніші визначення торговельного центру, які безсумнівно є носіями єдиної ідеї, але лише частково розкривають характерні риси даних торговельних об'єктів, нами запропоновано наступне визначення цього поняття, яке, на нашу думку, більш повно характеризує особливості та принципи функціонування даних торговельних підприємств як осередків торговельної активності.

Торговий центр (ТЦ) – це особливий тип підприємств роздрібно торгівлі представлений у вигляді сукупності підприємств торгівлі, сервісного обслуговування, ресторанного господарства та дозвілєвої інфраструктури, підібраних відповідно до концепції центру і розташованих на території спеціально спроектованої, побудованої та експлуатованої будівлі або комплексу будівель, яка пропонує широкий асортимент товарів і послуг відповідно до потреб зони обслуговування, і знаходиться в професійному управлінні як єдине ціле. Обов'язковим для торговельного центру є надання парковки для автотранспорту відповідно до площі магазинів, що входять до його складу.

На території України налічується близько 220 об'єктів, які умовно можна віднести до торговельних центрів, загальною торговельною площею більш ніж 1,6 млн м<sup>2</sup>, що становить близько 20% загального обсягу торговельних площ, який, на сьогоднішній день, удвічі менший за нормативні вимоги [1, 3].

Невідповідність наявного обсягу торговельних площ затвердженим нормативам, а також існування незадоволеного попиту на них свідчать про гостру необхідність будівництва нових та реконструкції існуючих торговельних об'єктів. Це відкриває великі перспективи для розвитку сучасних прогресивних типів підприємств роздрібно торгівлі і зокрема торговельних центрів.

Популярність торговельному центру забезпечує високий рівень його споживчої корисності, природу якої складає концентрація торговельних підприємств, пов'язана з економією часу споживачем. Ефективність торговельного центру обумовлена наявністю синергетичного ефекту, який включає три складові:

- Зовнішній синергетичний ефект торговельного центру пов'язаний з тим, що два магазини, які знаходяться поряд привертають більше відвідувачів, ніж ті самі магазини, але розміщені в деякому